

Wil
van der Veur

IS POEZIE KINDERSPEL?

Poëzie schrijven is geen zacht gekookt eitje

De boeken van Portegies Zwart en Dekkers c.s. die methoden van Kenneth Koch in het basisonderwijs volgen, wekken bij mij de indruk dat in de praktijk alle kinderen in dat onderwijs zonder pijn en moeite gedichten zouden kunnen schrijven. Het is daar allemaal rozegeur en maneschijn. Voor je het weet, is het poëtisch eitje gelegd door de leerlingen als de docent maar wat druk uitoefent!

In jubeltoon noemen bovenstaande auteurs produkten van hun leerlingen zonder meer 'poëzie' of 'gedichten' en zij verzamelen ze in een boekje als weerspiegeling van een klassikaal poëzie-festival. Ik vraag mij af of vanuit het gezichtspunt van twaalf- tot zestienjarige scholieren de titel 'Poëzie als kinderspel' de realiteit weerspiegelt. Het is jammer, dat ik ten aanzien van het schrijfproces bij de auteurs een realistischer instelling gecombineerd met een idealistische gerichtheid mis.

Eerst moet toch aan heel wat voorwaarden worden voldaan, wil je creativaal bezig gaan en zijn? Wat doen zij bijvoorbeeld met leerlingen die absoluut niets willen schrijven en lezen? Hebben zij daar een Ti-ta-toverstokje voor?

Als ik die boekjes lees, ben ik jaloers en word ik warm en koud van binnen. Er wordt in poëzielessen door (alle?) leerlingen heel wat bij elkaar gefantaseerd (Portegies Zwart, Dekkers c.s., Schraa, Van den Hoven). Ik vraag mij bij het lezen ervan in alle bescheidenheid af of een school voor voortgezet onderwijs zo'n werkplaats van originaliteit en spontane (?) creativiteit is. Ik vraag mij zelfs af of zo'n school wel een uitgelezen oord is voor poëzie lezen en schrijven.

De poëtische resultaten zijn dan ook nog eens voor een breder publiek geëtaleerd. IJverige docenten publiceerden zorgvuldig (nou ja ...) geselecteerde resultaten¹.

Zo gaan vele kinderen en lezers misschien denken dat 'poëzie' schrijven op scholen een zacht gekookt eitje is. Of vanuit maatschappijkritisch standpunt een middel waarvan je eventjes maatschappijbewust wordt en waarmee je misschien wel je leefwereld zou kunnen veranderen (Van den Hoven, Searle).

In die laatste illusie zou poëzie schrijven dan een middel zijn om je eigen ervaringen uit je leefwereld te ordenen, je bewust te worden en er kritiek op te uiten. Best, maar is poëzie óók een adequaat middel om

‘de concrete en grijpbare wereld’ te veranderen? Tjonge, tjonge, wat een hypertrofie van poëzie!

Wat kunnen leerlingen ermee doen en bereiken als ze de tekst opgeschreven hebben? In concreto: wordt die poëzie bijvoorbeeld wel gelezen, laat staan begrepen door de mensen die het zouden moeten lezen? Als het wél gebeurt, kan de poëzie toch pas effect hebben? Vergeet dat maar! Het poëzie schrijven in de klas blijft hoofdzakelijk huilen met de wolven in het bos.

Ik vind dat je leerlingen van elk schooltype, afhankelijk van het doel van ‘poëzie’ schrijven, ook kunt wijzen op de beperkte draagwijdte en mogelijke consequenties van hun lyrische ontboezemingen. Als je bijvoorbeeld er niet alleen mee wilt bereiken dat zij hun ervaringen onder woorden brengen of zich maatschappelijk bewust worden in de klas maar ook hun ervaringen aan anderen meedelen. Frustraties, woede, verbittering, het gevoel van een enorm machtsverschil en van een machteloosheid kunnen optreden omdat zij hoogstwaarschijnlijk niet gehoord, gelezen en begrepen zullen worden. Je kunt in dat geval veel teleurstellingen, maatschappelijke bewusteloosheid en vergeefse moeite besparen door wat minder pretenties te hebben. Je kunt in poëzie toch alleen maar laten zeggen en schrijven hoe (erg) iets is. Als hun poëzie wél gehoord, gelezen en begrepen wordt buiten de school, dan zal dat waarschijnlijk gebeuren met een vertederde glimlach over zoveel naïef idealisme. Of de meester wordt eruit getrapt en de leerlingen blijven teleurgesteld achter.

Poëzie is en blijft lyriek, met het verstand bevroren individuele emotie in taal. Het is zeer de vraag of de gevoelige snaar, de golfengte en het inlevingsvermogen van lezende uitbuitertjes en machthebbertjes c.s. dezelfde en hetzelfde zijn als die van dichters. Ik vraag mij bovendien af of zij wel gevoelig zijn voor hartekreten of rationele kritiek in literaire, lyrische verpakking. Daarvoor kunnen leerlingen toch wel betere en effectievere schriftelijke en mondelinge communicatiemiddelen (leren) gebruiken, bijvoorbeeld overtuigen met argumenten in gesprekken of ‘zakelijke’ teksten schrijven als pamfletten, brieven. Hoe mooi en indringend voor de goede verstaander poëzie ook kan zijn (ik denk bijvoorbeeld aan Pablo Neruda).

Veel kinderen lijken door middel van creatief schrijven-cursusjes en schrijfspelletjes van Koch, Portegies Zwart, Schraa en Dekkers c.s. over hun faalangst heen te zijn. In feite kunnen zij die zo best eens hebben leren inruilen voor door de docent bedachte en geprogrammeerde schrijfkunstjes, voor effectbejag, ja misschien wel voor gemakzucht! Ik mis bij hun lessuggesties beschrijvingen over het voor vele leerlingen machteloze gevoel bij het schrijven, de ongrijpbaarheid van woord, woordgroep en zin. Het kost naar mijn bescheiden mening op een school voor voortgezet onderwijs al erg veel moeite en geduld kinderen

gemotiveerd 'gewoon' iets zelf, bewust en duidelijk te leren zeggen en schrijven. Ik mis bij de auteurs de mogelijkheid tot een afzijdigheid (in de klas) van wie zijn spontane creativiteit, 'zuiverheid' wil bewaren of wie naar spontane creativiteit, 'zuiverheid' zoekt. Creatieve sprongen kun je toch niet klassikaal opleggen of afdwingen? Ik mis in deze worsteling met hun taal een beeld van het 'afhaken', het volhouden, de durf, het ontdekken van verborgen capaciteiten van zwoegers en ongemotiveerden.

Verdwijnen al deze zaken met creativitaal bezig zijn niet mooi onder de oppervlakte van de best aardige tekstjes?² De façade wordt daarna aangebracht: Zie je wel dat kunnen kinderen allemaal (zegt de docent trots, die ze zover gekregen heeft)!

Waarom die sceptische geluiden?

Ontnuchterd door enige onderwijservaring in het nog steeds voornamelijk cognitief ingestelde havo en vwo moet je je als docent(-en) en als school bewust blijven 'maar' docent(-en) en een school te zijn. Niet meer en niet minder, hoezeer je dat ook betreurt. Het klimaat in het voortgezet onderwijs lijkt in zekere mate ontaard in vervroegde selectie en een versnelde beroepskeuze. Onderwijskundig gezien veel te grote onderwijsfabrieken gaan nog meer in tegen het creëren van mogelijkheden om op een eigen wijze te leren. Kinderen in dat voortgezet onderwijs nemen waar en denken soms als volwassenen. Maar zij zitten (nog) niet in een (ideologisch) keurslijf van waaruit zij sommige volwassenen amechtig en met opgewonden rode kleurtjes de werkelijkheid zien benaderen of opdringen. Een onbevangen waarnemen, denken en ervaren wordt in een cognitief ingesteld onderwijs steeds meer bemoeilijkt en wordt steeds moeilijker naarmate leerlingen ouder worden. Steeds moeilijker wordt het voor hen zich over hun eigen leef- en ervaringswereld te uiten. Steeds meer leren zij hun ware emoties verbergen.

Het is vanzelfsprekend zinvol en nuttig dat je je als docent in elk schooltype onder meer op de hoogte stelt van de sociale en politieke omgeving van je leerlingen (Van den Hoven) én de school, mits de leraar én de leerlingen daarbij duidelijk is waarom die beginsituatie gepeild wordt. Het is heel goed mogelijk en zelfs waarschijnlijk dat je dan ontdekt in havo en vwo vooral onderwijs te organiseren voor kinderen die als apen jagen op de diploma-banaan en die nog erg met zichzelf bezig zijn en weinig oog hebben voor anderen (andere sexe uitgezonderd) of andere zaken. Dit lijkt mij overigens geen verontrustend verschijnsel in een puberteit, waarin zij wel individueel hun emoties en ervaringen op papier kunnen en willen zetten maar deze niet zo gauw willen en durven publiceren voor mensen uit hun naaste omgeving. Of je blijkt te maken te hebben met een vrij beschermd en afhankelijk opgevoed, schoolziek,

consumptief, rationaliserend volkje dat creatief met poëzie bezig zijn maar halfzacht gedoe vindt. Dan valt onderwijs in poëzie vaak best tegen en soms best mee. Als een docent die kinderen ook nog door middel van poëzie onder meer bewust wil maken van wat er allemaal écht ín en buiten hun vertrouwde en wel of niet knusse leef- en buitenwereldje gebeurt, berg je dan maar ... Ik bedoel niet: *verberg* je dan maar ... En dan praat ik nog niet eens over geringe bereidheid tot zelfdeterminatie, zelfkritiek, (mentaliteits-)verandering.

Welke zijn mijn doelstellingen in poëzie-onderwijs?

Een literaire tekst geeft altijd een visie op de werkelijkheid. Alleen in deze zin kunnen we zeggen dat literatuur onder meer leerlingen de wereld doet begrijpen, waarmee dan eigenlijk bedoeld wordt dat zij met behulp van de visie die literaire werken op de werkelijkheid geven, een nieuwe (her-)interpretatie van de werkelijkheid aan hun ervaring kunnen toevoegen. Ik tracht hun een bereidheid tot lezen en schrijven van poëzie in het algemeen bij te brengen, een persoonlijke bereidheid (is: het ontwikkelen van eigen taalvaardigheid, lees- en schrijfplezier, inlevingsvermogen, creatief schrijven en denken, een kritische houding) en een bereidheid tot samenwerking.³

Dit alles geschiedt ter wille van het kind, ter wille van een harmonische groei van zijn karakter en vaardigheden, ter wille van een later opgewassen zijn tegen teleurstellingen en tegenstrijdigheden in het 'volwassen' leven.

Als leerlingen zich bezig houden met bijvoorbeeld een poëtisch beeld van aspecten van een leefwereld, van een maatschappij, dan moet het enigszins stroken met een reëel beeld daarvan. Dat beeld is bepaald niet altijd rooskleurig, als ik het goed zie. Poëzie lezen en schrijven is in de lessen *dán* niet bedoeld als een vlucht in een fantasiewereld, maar juist als een rationeel weerstand bieden ertegen.

Fictie lezen en schrijven voor leerlingen in voortgezet onderwijs moet in een duidelijke wisselwerking en verbinding staan met de dagelijkse werkelijkheid, opdat zij psychisch en moreel kunnen vooruitkomen en hun inlevings- en kritisch vermogen kunnen aanvullen en verbeteren.

Poëzie is vooral een affectief communicatiemiddel, als het een klassikaal gebeuren is. Met poëzie bezig zijn is zo een manier om informatie te verwerven over de werkelijkheid en over je eigen en andersmans bestaan, die informatie te toetsen en te verwerken en eventueel te verstrekken aan anderen.

Leerlingen in het voortgezet onderwijs vinden het moeilijk hun gedachten, gevoelens en meningen schriftelijk en mondeling onder woorden te brengen en daar met hun klasgenoten over te praten. Te meer daar hun eerste individuele bezig zijn identificerend zal zijn waardoor zij vervol-

gens vooral affectief zullen reageren of zullen rationaliseren naar aanleiding van een tekst. Als ik leerlingen hun gedachten, gevoelens en meningen schriftelijk of mondeling onder woorden laat brengen, dan pas ik in hun affectieve domein cognitieve elementen in. En dát vinden zij nu juist zo moeilijk!

Mocht de lezer tot op heden de indruk gekregen hebben dat ik de opvattingen van Koch, Portegies Zwart, Dekkers c.s., Schraa, Van den Hoven en Searle verwerpelijk acht, dan word ik verkeerd begrepen. Ik deel alleen niet hun 'het gaat vanzelf'-sfeer, de pretenties en hun te optimistisch onderwijskundig beeld, omdat mijn ervaringen met leerlingen in het voortgezet onderwijs op het gebied van bezig zijn met hun schriftelijke taalvaardigheid en leesvaardigheid een sfeer ademen van zware bevallingen met veel bloed, zweet en tranen. Mijn oordeel is gefundeerd op mijn onderwijspraktijk en de achtergronden daarvan.⁴

Hoe zijn wij dan bezig in lessen?

Al een aantal jaren trachten in de lessen havo- en vwo-leerlingen onder meer 'gedichten' in de ruimste zin van het woord te lezen en te schrijven. Dit gebeurt in elke klas/groep die ik voor het eerst onder mijn hoede krijg ná een schriftelijke enquête. Daarin vraag ik of zij zelf gedichten lezen en schrijven en waarom; of zij het nuttig/zinvol/boeiend vinden gedichten onder mijn supervisie te lezen en te schrijven. Daarbij geef ik hun dan een overzicht van argumenten vóór poëzie-onderwijs: 1. over poëzie kunnen/willen meepraten, erin kunnen/willen meedoen; 2. omdat het moet voor het schoolonderzoek; 3. wereldoriëntatie; 4. om (structureel) te analyseren; 5. esthetisch genot; 6. snobisme; 7. kennis van cultuurgoed; 8. zelfkennis, persoonsverrijking en vergroten van inlevingsvermogen; 9. ... Zo peil ik een beginsituatie om het onderwijs normaal-functioneel te kunnen begeleiden.

Daarna besteden wij uitvoerig tijd aan het beantwoorden van de vragen: hoe pakken wij het aan? willen jullie op basis van keuze uit eigen voorstellen of na keuze uit voorstellen van de docent gedichten lezen en schrijven? wat willen jullie daarmee bereiken en doen? wat weten, kunnen jullie al?

Onze benadering van gedichten is dus primair normaal-functioneel⁵, affectief, communicatief en conceptualiserend.⁶ Poëzie kan voor sommigen soms een middel tot persoonlijke, maatschappelijke, politieke bewustwording en activering zijn. Leerlingen worden zo niet op een door mijzelf klaargezet (ideologisch) Procustesbed gelegd of uitgenodigd te gaan liggen. Ik moet het vermogen kunnen opbrengen te tolereren, te aanvaarden dat leerlingen wel eens anders zouden kunnen en willen waarnemen, ervaren, denken en zijn dan ikzelf. Wel zal ik hen zonder verborgen agenda af en toe op kritische afstand van idealen en doelen

op korte en lange termijn trachten te overtuigen. Dat gebeurt niet door met mijn volle gewicht op hen te gaan drukken, want alleen al mijn aanwezigheid heeft invloed. En dat gebeurt zeker niet als zij (nog) niet aan iets toe zijn en er (nog) niet ontvankelijk voor zijn.⁷

Vindt u dat ik nog concreter over mijn lespraktijk moet zijn, dan verwijs ik u naar mijn artikeltje 'Allemaal blauwe benen' in *Interkom* 32/33 van november 1977, hét tijdschrift voor werkers in het onderwijsveld.

Noten

- 1 'Niet alleen de betere produkten hebben we opgenomen. In het algemeen kun je evenwel stellen, dat de allerslechtste produkten niet aan bod zijn gekomen. Dat leek ons te weinig zinvol.' Annelies en Peter Dekkers & Heleen Rutting *Gedichten maken op school* Den Bosch 1975, p. 26
- 2 Idem, p. 18
- 3 Georg Lubbers 'Kluiven met Kuifje, of met de Grijsaard in de Donkere Kamer. Het BIB-model om fictionele teksten in de klas te behandelen' in: *Letteren leren lezen* Purmerend 1974, p. 73-95
- 4 'Wat je zegt, dat ben je zelf' in: *Levende Talen* nr 327, december 1977
- 5 In die zin dat leerlingen tijdens en na afloop van hun bezig zijn en zin geven de lessen als zinvol, boeiend gaan ervaren, resp. ervaren hebben.
- 6 P.H.S. Batelaan 'Taalvaardigheidsonderwijs meer dan communicatieonderwijs' in: *Levende Talen* nr 325, augustus 1977, p. 298-299
- 7 De leerling moet kritische vragen kunnen blijven stellen aan de leerstof. J.D. Immelman *Plaats en inhoud van een personale pedagogiek* Groningen 1974